

HANC Wojciech: Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji w świetle międzywyznaniowych dialogów doktrynalnych. Studium ekumeniczne. Włocławek: Włocławskie Wydaw. Diecezjalne 2003 – 966, [1] s. Bibliogr., streszcz. niem., wł. ISBN 83-85084-3.

Człowiek nie rodzi się chrześcijaninem, lecz staje się nim w określonym momencie swojego życia poprzez historyczne wydarzenie przyłączenia się do Chrystusa na drodze obmycia wodą chrztu, określonej przez Ewangelię jako „ponowne narodzenie” lub „narodzenie z wody i Ducha Świętego” (zob. J 3,3-5). Przez chrzest wchodzi się w szczególny związek z Chrystusem umarłym i zmartwychwstałym. Św. Paweł podkreśla to w następujący sposób: „Zatem przez chrzest zanurzający nas w śmierć zostaliśmy razem z Nim pogrzebani po to, abyśmy i my wkroczyli w nowe życie – jak Chrystus powstał z martwych dzięki chwale Ojca” (Rz 6,4). Chrzest można więc nazwać „sakramentem nowego życia”, zanurzającym w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa oraz „kąpielą odrodzenia i odnowienia w Duchu Świętym” (Tt 3,5). Jako pierwszy sakrament i fundament całego życia chrześcijańskiego jest wielkim darem Boga dla człowieka. Jest także pierwszym krokiem na drodze chrześcijańskiego życia. Wspólnie z bierzmowaniem i Eucharystią wprowadza chrześcijanina we wspólnotę z Jezusem Chrystusem oraz z siostrami i braćmi w tej samej wierze. Sakramenty te, określane mianem chrześcijańskiej inicjacji, stanowią fundament dla ekumenicznego życia. Nie dziwi więc fakt, że Kościoły i Wspólnoty chrześcijańskie, szukając możliwości dla odbudowania widzialnej jedności w Chrystusowym Kościele, pytają w pierwszym rzędzie o życie i praktyki sakramentalne tych, z którymi podejmują teologiczny dialog.

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci wiele razy głównym tematem teologicznych dialogów międzykościelnych stały się sakramenty. W nurt badań dotyczących tej problematyki należy wpisać rozprawę ks. Wojciecha Hanca pt. *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji w świetle między-*

wyznaniowych dialogów doktrynalnych. *Studium ekumeniczne*, Włocławek 2003. Jest ona owocem i znamienym dopełnieniem bardzo bogatego dorobku naukowego autora. Liczy 967 stron. Już sama objętość pracy świadczy o tym, że mamy tu do czynienia z wielkim dziełem, a jej lektura prowadzi do przekonania, iż jest to dzieło wybitne i ze wszech miar oryginalne zarówno na gruncie polskim, jak też w wymiarze światowej teologii.

Książka ks. W. Hanca stanowi konstruktywną próbę wieloaspektowego naświetlenia teologicznego bogactwa sakramentów chrześcijańskiej inicjacji, a zwłaszcza ich ekumenicznego znaczenia. Autor w sposób niezwykle skrupulatny prześledził i przeanalizował wiele dokumentów, będących owocem różnych dialogów doktrynalnych prowadzonych między Kościołami na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Przybliżył czytelnikowi najistotniejsze ich treści, zwłaszcza te, które w jakikolwiek sposób odnoszą się do rozumienia i interpretacji sakramentów chrześcijańskiej inicjacji. W ten sposób teologia wzbogacona została o niezwykle cenne opracowanie, obok którego nie może przejść obojętnie żaden, nie tylko polski, ekumenista i sakramentolog. Jego tytuł jest bardzo jasny i precyzyjnie zapowiadający właściwy problem pracy. „Wskazuje na szczególną pozycję problematyki sakramentologicznej w całokształcie współczesnej refleksji ekumeniczno-teologicznej i dialogów doktrynalnych, uwydatniając zarazem, iż perspektywa doktrynalna sakramentów inicjacyjnych stanowi jedno z bardzo ważnych zagadnień chrześcijańskiej doktryny i chrześcijańskiego życia” (s. 73).

Opisując problem pracy autor słusznie zauważył, że „w kontekście poszukiwania przez chrześcijan różnych dróg prowadzących do jedności w Bogu, ukazanie sakramentów chrześcijańskiej inicjacji, prowadzących z «tego życia» do współistnienia w komunii z Bogiem przez Chrystusa w Duchu Świętym, staje się nie tylko zagadnieniem niezwykle aktualnym i ważnym, ale istotnym także dla historiozbowczego ujęcia chrześcijaństwa, świadczącym o jego *esse*. Dlatego niezwykle ważne i pomocne może być tu ekumeniczne spojrzenie, uwydatniające w zasadniczych momentach wspólny punkt widzenia, oparty o interkonfesyjną refleksję teologiczną, jak i dialogowe uzgodnienia wypracowywane w ciągu ponad sześćdziesięciu lat” (s. 73). Ks. Hanc podjął się trudnego, ale bardzo ważnego zadania, którym stała się „próba zarysowania, z katolickiego punktu widzenia, ekumenicznego wymiaru sakramentów inicjacyjnych w oparciu o interkonfesyjną refleksję i międzywyznaniowe dialogi doktrynalne: bilateralne i multilateralne” (s. 74). Mimo ogromnego związku emocjonalnego autora z podejmowaną przez niego problematyką, udało mu się zachować właściwy dystans wobec niej, dzięki czemu pozostał nie tylko wybitnym i skrupulatnym „relatorem”, ale stał się „konstrukтором” nowych ekumenicznych propozycji związanych z rozumieniem sakramentów chrześcijańskiej inicjacji, krytycznie oceniającym aktualny stan uzgodnień międzykościelnych nt. chrześcijańskiego wtajemniczenia. Nie omieszkał więc skonstatować, że „nauka o sakramentach, w tak bardzo wielu punktach łącząca chrześcijan w swych doktrynalnych ujęciach, jest jednocześnie

niezwykle rozbieżna, wymagająca podejmowania ciągłych badań i nieustannych, dalszych poszukiwań, przemyśleń i zbliżeń. Odnosi się to do wszystkich sakramentów wprost i pośrednio przez Chrystusa ustanowionych, a tym bardziej do sakramentów głównych, wchodzących w zakres tych kanałów łaski, które bywają nazywane sakramentami chrześcijańskiego wtajemniczenia. To właśnie one, przynajmniej w swych ogólnych teologicznych zarysach stanowią dzisiaj podstawę dalszego rozwoju ekumenicznego ruchu” (s. 74).

Opisując metodę pracy, autor wyraża przekonanie, że „inicjacyjno-misteryjny kontekst chrztu, bierzmowania i Eucharystii, dostrzeżony w toku teologicznej refleksji oraz toczących się na ten temat od kilkudziesięciu lat dialogach doktrynalnych, wpłynie nie tylko na pogłębienie, teologiczną systematykę czy zmniejszenie istniejących nadal różnic w ramach problematyki międzywyznaniowej, lecz przede wszystkim, ze względu na komplementarność zastosowanej metody badawczej, ukaże szerszą płaszczyznę i nieco inne tło dla dalszych analiz i poszukiwań w tym względzie. Metoda ta domagać się będzie także: uwzględnienia szerszego, a zarazem bardzo istotnego, tła teologicznego ze względu na podejmowane dialogi międzywyznaniowe, czyli syntetycznego ujęcia przedstawianej problematyki, z drugiej zaś strony wniknięcia w dialogowe uzgodnienia, stanowiące niezwykle cenne «światło» dla uzyskania założonego celu badawczego” (s. 74). Konfrontacja założeń autora pracy z jego konkretnymi osiągnięciami pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż jest on bardzo konsekwentny w realizacji tego, co zamierzył i obwarował konkretnymi zastrzeżeniami. Jako bardzo cenny element rozprawy należy potraktować to, iż zarówno język, jak i stosowana w niej metoda, mają charakter dialogiczny, co w doktrynalnych ujęciach i analizach uchodzi dziś za istotny element uprawiania teologii ekumenicznej w ogóle.

Schemat rozprawy oparty jest na stosowanym w sakramentologii dwuczęściowym podziale na *Część ogólną* (rozdziały I-III, s. 91-425) oraz *Część szczegółową* (rozdziały IV-VI, s. 429-829). Całość pracy poprzedzona została *Spisem treści* (s. 5-13), *Wykazem skrótów* (s. 15-20) i bardzo obszernym, ale precyzyjnie skonstruowanym *Wstępem* (s. 21-90). Jej zwieńczeniem jest *Zakończenie* (s. 831-875), które stanowi próbę syntetycznego podsumowania przedstawionych w rozprawie wątków treściowych związanych bezpośrednio z poruszaną problematyką oraz streszczenie jej istotnych elementów przedstawione w języku niemieckim (s. 877-888) i w języku włoskim (s. 889-898), a także *Bibliografia* (s. 899-948), *Inhaltsverzeichnis* (s. 949-967) i *Indice* (s. 959-967).

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Teologiczne fundamenty ekumenicznego wymiaru sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia* (s. 93-200) autor wskazuje na wspólne wszystkim chrześcijanom korzenie, w nawiązaniu do których starają się, w ramach prowadzonych dialogów doktrynalnych, wypracowywać stanowisko dotyczące rozumienia chrześcijańskiej inicjacji. Wymienił wśród nich Biblię (§ 1, s. 101-131) oraz starochrześcijańską Tradycję Kościoła niepodzielonego (§ 2, s. 131-200). To właśnie te przekazy (przy zastrzeżeniu bezspornego pierwszeństwa Biblii), będące wspólnym punktem od-

niesienia dla wszystkich chrześcijańskich tradycji wyznaniowych, stanowią normę i punkt oparcia dla wiary i chrześcijańskiej teologii, w szczególności teologii ekumenicznej, dążącej do jedności w tej samej wierze, w tym samym Chrystusowym Kościele i w tych samych sakramentach. Jako bardzo cenny element pracy należy potraktować uwzględnienie przez jej autora przekazów Tradycji, stanowiącej przeciw, wraz z Pismem Świętym, ten sam depozyt wiary (wspólny punkt odniesienia dla Kościołów wschodnich i starokatolickich). Rozdział ten stanowi faktycznie dobry teologiczny fundament dla tzw. sakramentów głównych, do których zaliczyć trzeba chrzest i Eucharystię, pozostawiając już na samym początku problem otwarty w odniesieniu do bierzmowania, które od strony biblijnej domaga się dalszych egzegetyczno-historyczno-hermeneutycznych zabiegów i badań. Autor, wykorzystując metody współczesnej hermeneutyki biblijnej i patrystycznej, z wielką ostrożnością stawia kilka ważnych pytań, próbując znaleźć adekwatną odpowiedź wskazującą drogę ku przewyciężeniu sakramentalnej odrębności, zwłaszcza z Kościołami wywodzącymi się z Reformacji. W tym przedsięwzięciu należy dostrzec świadomy zabieg autora, mający na względzie, z jednej strony, systematyzację doktrynalną całości sakramentów chrześcijańskiej inicjacji oraz wyjście od ich fundamentów, gdzie dwa uwidocznione paragrafy wzajemnie się dopełniają, z drugiej strony – właśnie w oparciu o biblijny i patrystyczny fundament – pójście w kierunku jedności chrześcijańskiej mistagogii.

Rozdział drugi książki, zatytułowany *Podstawowe teologiczne znamiona ekumenicznego wymiaru sakramentów chrześcijańskiej inicjacji* (s. 201-337) stanowi opis zasadniczych rysów teologicznych, wyciskających swoiste piętno na wszystkich niemal interkonfesyjnych tematach, dochodzących do głosu w prowadzonych dialogach, których owocami były uwzględnione w pracy dokumenty. Pośród owych „teologicznych znamion”, bez których nie może być w ogóle mowy o ekumenicznym wymiarze sakramentów, autor wymienił następujące: „trynitarno-misteryjne” znamię (§ 1, s. 202-216), „chrystologiczno-zbawcze” (§ 2, ss. 216-269), pneumatologiczne (§ 3, s. 270-301) oraz eklezjalne (§ 4, s. 301-337). Słusznie też zauważył, że brak choćby jednego z nich stwarzałyby w teologicznej refleksji poważną lukę. Zresztą powyższe rysy, zgodnie z zasadą „hierarchii prawd” sytuują cały inicjacyjny kontekst sakramentalny w zbawczej perspektywie (zob. s. 201-202).

Rozdział trzeci, pt. *Jedność sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia* (s. 339-425), stanowi logiczną konsekwencję dwóch poprzednich. Autor koncentruje się w nim na kilku ważnych zagadnieniach wyznaczonych przez multilateralne i bilateralne uzgodnienia doktrynalne. Są nimi: zagadnienie „słowa i sakramentu” (§ 1, s. 340-356), rozumienie wiary w jej obiektywnym i subiektywnym odniesieniu do poszczególnych etapów chrześcijańskiego wtajemniczenia (§ 2, s. 357-381), problem wzajemnej relacji chrztu do bierzmowania (§ 3, s. 381-400) oraz problem relacji chrztu i bierzmowania do Eucharystii (§ 4, s. 400-425). Ks. Hanc zauważył, że to właśnie dzięki dialogom doktrynalnym – tak od

strony treści, jak i od strony sakramentalnej praktyki – analizowane zagadnienia zostały szczegółowo pogłębione i dowartościowane, znajdując w ten sposób swoje właściwe miejsce w sakramentalnej systematyce (por. s. 339-340). W inicjacyjnej symbiozie trzech sakramentów: chrztu, bierzmowania (konfirmacji) i Eucharystii autor dostrzega możliwość uznania – w szerszym znaczeniu – sakramentalności bierzmowania oraz uniknięcia wielu istotowych rozbieżności teologicznych, na rzecz „pojednanej różnorodności” (por. s. 424-425).

W części drugiej rozprawy (*Część szczegółowa*, s. 429-829) autor koncentruje się na ukazaniu kolejno trzech etapów inicjacyjnych. Wyznaczają one niejako w naturalny sposób logikę trzech kolejnych rozdziałów, poświęconych sakramentowi chrztu, bierzmowania i Eucharystii.

W rozdziale czwartym rozprawy, zatytułowanym *Chrzest pierwszym etapem procesu chrześcijańskiej inicjacji* (s. 429-553), ks. Hanc zwraca kolejno uwagę na pięć istotnych dla chrzcielnej tematyki problemów: na „Sakramentalno-liturgiczny charakter chrztu” (§ 1, s. 432-455), na chrzest jako początek drogi ku zbawieniu (§ 2, s. 455-472), na chrzest jako sakramentalny znak przynależności do Chrystusa i Kościoła (§ 3, s. 472-515), na chrzest dzieci jako problem ekumeniczny (§ 4, ss. 515-536) oraz na chrzest jako sakrament chrześcijańskiej jedności (§ 5, s. 536-547). Całość rozdziału kończy *Podsumowanie* (s. 547-553), które słusznie zostało przez autora wyodrębnione w formie osobnego paragrafu.

Rozdział piąty, pt. *Bierzmowanie drugim etapem chrześcijańskiej inicjacji* (s. 555-626), stanowi teologiczną refleksję związaną z bierzmowaniem rozumianym w kontekście eklezjologicznego myślenia w kategoriach „Kościołów siostrzanych” jako drugi etap procesu chrześcijańskiego wtajemniczenia. Jego treść autor porządkuje, skupiając się wokół pięciu istotnych zagadnień: sakramentalno-historiozbawczego piętna bierzmowania (§ 1, s. 557-572), chrystycznopneumatycznego jego charakteru (§ 2, s. 572-581), bierzmowania jako wyrazu pogłębionej więzi z Kościołem (§ 3, s. 581-599) oraz jako zobowiązania do apostołstwa i odpowiedzialności za Kościół (§ 4, s. 599-611). Mimo nieznanania przez niektóre Kościoły sakramentalności tego znaku, autor zwrócił także uwagę na jego ekumeniczny charakter (§ 5, s. 611-621). Zgodnie z przyjętą logiką rozdział ten zakończony został także wyodrębnionym w formie paragrafu *Podsumowaniem* (s. 621-626).

Ostatni, szósty rozdział zawiera opis Eucharystii jako szczytowego etapu chrześcijańskiego wtajemniczenia (s. 627-829). Jest on najobszerniejszy. Liczy 202 strony druku. Sam w sobie stanowi więc swoistego rodzaju eucharystyczną monografię. Celem, jaki postawił sobie autor pracy, realizując jej ostatni rozdział było ukazanie Eucharystii jako szczytu chrześcijańskiej inicjacji, prowadzącej ku pełni egzystencji w Chrystusie. Ks. Hanc stara się w tym miejscu swojej rozprawy zwrócić także uwagę na Eucharystię jako punkt docelowy wszystkich wcześniej podjętych badań związanych z rozumieniem i interpretacją chrześcijańskiej inicjacji. Czyni to posiłkując się trzydziestoma różnymi dokumentami, będącymi owocem międzykościelnych dialogów doktrynalnych. Struktura tegoż

rozdziału obejmuje siedem paragrafów. Autor porusza w nich następujące kwestie: sakramentalno-misteryjny charakter Eucharystii (§ 1, s. 631-663), eucharystyczną obecność Chrystusa (§ 2, s. 663-712), „Ofiarniczo-anamnetyczny charakter Eucharystii” (§ 3, s. 712-748), „Eklezjalno-społeczny charakter Eucharystii w kontekście dialogowym” (§ 4, s. 749-767), Eucharystię jako sakramentalny znak jedności (§ 5, s. 767-786) oraz problem interkomunii jako wyzwanie o charakterze ekumenicznym (§ 6, s. 786-817). Całość rozdziału została oceniona w *Podsumowaniu* (s. 817-829).

Gdy idzie o formalną ocenę książki ks. W. Hanca, podkreślić należy, iż stanowi ona bardzo ciekawe, na wskroś oryginalne i nowatorskie studium dotyczące różnie dziś interpretowanej problematyki. O wartości pracy decyduje kilka czynników. Zapewne pierwszym z nich jest podjęcie się bardzo trudnego, ze względu na rozbieżności doktrynalne i różnice interpretacyjne, problemu związanego z potrzebą wieloaspektowego naświetlenia treściowego bogactwa sakramentów chrześcijańskiego wtajemniczenia. Kolejnym czynnikiem decydującym o wartości przedstawionej rozprawy jest próba porównywania doktrynalnych wypowiedzi odnoszących się do podjętej problematyki oraz ich ocena w perspektywie ekumenicznej. Przedsięwzięcie to zaiste niełatwe! Autor rozprawy wywiązał się jednak z niego w sposób iście mistrzowski. Uznanie musi budzić bardzo solidny warsztat naukowy ks. Hanca, co widoczne jest niemalże na każdej stronnicy recenzowanej książki. Wydaje się, że autorowi udało się osiągnąć o wiele więcej, aniżeli początkowo zamierzał. We *Wstępie* rozprawy czytamy, iż będzie mu chodziło li tylko o próbę zarysowania zagadnienia (zob. s. 74). Jednak w sposób godny fachowca najwyższej klasy przebadął obszerną bazę źródłową w postaci wielkiej liczby uzgodnień doktrynalnych, wielu opracowań, zarówno krajowych, jak i zagranicznych z zakresu interkonfesyjnych ujęć dotyczących omawianej problematyki. W konsekwencji otrzymaliśmy bardzo wartościowe dzieło, z którego zapewne uczyć się będą nowe pokolenia teologów.

Na szczególną uwagę recenzenta zasługuje wielka precyzja w zakresie prowadzonych przez ks. Hanca badań. Każde zdanie zapisanego przez niego tekstu ma swoje należyte udokumentowanie poparte często drobiazgowym opisem bibliograficznym. Z zaprezentowanego toku myślenia autora przebija teologiczno-ekumeniczna kompetencja, a nade wszystko spójny, zwarty i wyczerpujący sposób prezentowania poszczególnych etapów związanych z przedstawianiem podjętej przez siebie problematyki. Dotyczy to zarówno części pierwszej, jak i drugiej rozprawy.

Rozprawę cechuje nie tylko ekumeniczny charakter, ale na wskroś ekumeniczna perspektywa, możliwa do zaakceptowania przez inne tradycje wyznaniowe pomimo tego, iż autor niejednokrotnie podkreśla zarówno „to, co nas na obecnym etapie łączy”, jak i to, co nadal w zakresie sakramentów chrztu, bierzmowania i Eucharystii pozostaje otwarte i nie uzgodnione. Należy także zaznaczyć, że autor stosuje metodę zdrowego irenizmu, tak bardzo przydatną w poszukiwaniu jedności w „pojednanej różnorodności”

Struktura pracy jest metodologicznie poprawna, spójna i logicznie zwarta. Przypomina misternie opracowaną konstrukcję potężnej, monumentalnej budowli, w której każdy szczegół jest perfekcyjnie dopracowany. Uderza w niej metodyczna konsekwencja autora, który poszczególne rozdziały i paragrafy poprzedza stosownymi wprowadzeniami, a kończy podsumowaniem połączonym z rzetelną oceną poruszanej problematyki. Taki sposób pisania książki nie tylko ułatwia jej studium, ale także pozwala na wykorzystywanie jej wyników do dalszych badań i to nie tylko prowadzonych w obrębie sakramentologii.

Autor proponuje czytelnikowi i badaczowi używanie nowego języka teologicznego. Jest on mniej filozoficzno-spekulatywny, a bardziej biblijny, czego zresztą domagają się doktrynalne dialogi ekumeniczne. Zapewne zaprezentowany przez ks. Hanca język otwartości, pozbawiony tryumfalizmu, nie deprecjonujący nikogo pozwolił mu odważnie, choć z wielką kulturą poruszać tematy trudne. Należą do nich m.in.: sakramentalność bierzmowania i jego ekumeniczny charakter, obecność Chrystusa w Eucharystii, ofiarniczo-anamnetyczny rys Wieczerzy Pańskiej, czy ukazanie interkomunii (eucharystycznej gościnności) jako ekumenicznego wyzwania.

Każde dzieło ludzkie nacechowane jest niedoskonałością. Dotyczy to także książki ks. Hanca. Z wielkim uznaniem wobec autora pracy przyznać należy, iż obejmuje w niej bardzo szerokie spektrum związane z interpretacją sakramentów chrześcijańskiej inicjacji. Czy jednak w części ogólnej rozprawy nie należałoby, mimo wszystko, wśród teologicznych znamion ekumenicznego wymiaru sakramentów chrześcijańskiej inicjacji uwzględnić eschatologicznego i personalistyczno-egzystencjalnego ich odniesienia? Choć w treści rozprawy, zwłaszcza w jej drugiej części, zagadnienia te z natury rzeczy musiały dojść do głosu, to wydaje się, że choćby krótkie nakreślenie tych dwóch ważnych kwestii już w części pierwszej, przydałoby rozprawie pewnej eschatologicznej, a zarazem bardziej personalistyczno-egzystencjalnej perspektywy. Należy zadać także kolejne pytanie: czy, mając na uwadze treść pierwszego rozdziału dekretu *Unitatis redintegratio* Soboru Watykańskiego II, nie byłoby bardziej zrozumiałe, gdyby w tytule drugiego rozdziału rozprawy zamiast określenia „znamiona” użyć pojęcia „zasady teologiczne”? Różnica wydaje się być warta refleksji, bowiem zasady porządkują, ukierunkowują, są wyznacznikami pewnego postępowania badawczego, zaś znamiona wyciskają jedynie pewne piętno, coś oznaczają.

W części drugiej rozprawy spotkać można pewne, choć nie dosłowne, powtórki myślowe. Oczywiście, mając przed sobą książkę liczącą prawie tysiąc stron wydruku, należy zastanowić się, czy nie chodzi tu aby o celowy zabieg metodologiczny autora, który jedynie w trosce o czytelnika przypomina mu o niektórych kwestiach podjętych w znacznie wcześniejszych partiach rozprawy.

W *Bibliografii* zauważa się drobne nieścisłości w chronologicznym układzie źródeł (zob. s. 911-912), co należałoby wyeliminować przed drugim wydaniem rozprawy.

Podsumowując, należy jeszcze raz oddać należny szacunek ks. Wojciechowi Hancowi, za wielkie dzieło, jakie za jego naukową przyczyną otrzymała teologia w Polsce i w świecie. Rozprawa ks. Hanca jest na wskroś oryginalną monografią problemową poświęconą w całości ukazaniu ekumenicznego wymiaru sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Taki charakter nadaje jej bezpośrednio, źródłowe odniesienie do dokumentów międzywyznaniowych dialogów doktrynalnych. Ogromną zasługą autora jest nie tylko uprzystępnienie czytelnikowi istotnych międzykościelnych uzgodnień doktrynalnych, ale także ich usystematyzowanie i krytyczna ich ocena, podjęta w oparciu o najnowszą literaturę naukową. Warto więc zachęcić czytelników, aby nie zrażali się objętością rozprawy ks. Hanca i zadali sobie trud jej wnikliwej analizy. Bez wątpienia będzie to powód do prawdziwej uczty intelektualnej i duchowej.

Zygfryd Glaeser (Opole)